

MOTIVATION AND ITS ROLE IN THE LEARNING PROCESS

Diana Vatsova

„St. Cyril and St. Methodius“ University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

Abstract: The problem of motivation and learning motivation is fundamental to the education, upbringing and development of students. The education system in Bulgaria, as well as in the world, is constantly facing new challenges related to modern living conditions and information sources and technologies, which significantly change the environment in which the process of personality formation and its motivation takes place. The development of learning motivation is an integrative and continuous process, the effective course of which is realized provided that the student is an active subject in communication with his teacher and classmates. This condition determines the need for the educator to systematically study personal interests, attitudes and motives in order to optimize the unfolding of this process. The purpose of the presented research is to offer didactic technologies for the development of the motivation of students in primary school age (grades 1-4), based on a theoretical study of theories on the motivation of learning activities.

Keywords: motivation, learning motivation, elementary school age, teaching activity, didactic technologies.

МОТИВАЦИЯТА И НЕЙНАТА РОЛЯ В УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС

Диана Вацова

ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България

Резюме: Проблемът за мотивите и учебната мотивация има фунда-ментално значение за обучението, възпитанието и развитие-то на учениците. Образователната система в България, а и в света, се изправя постоянно пред нови предизвикателства, свързани със съвременните условия на живот и информации-онните източници и технологии, които значително променят средата, в която протича процесът на формиране на личността и нейната мотивация. Развитие-то на учебна мотивация е интегративен и продължителен процес, чието ефективно протичане се реализира при условие, че ученикът е активен субект в общуването с учителя и съучениците си. Това условие определя необходимостта педагогът системно да изучава личностните интереси, нагласи и мотиви, за да оптимизира разгръщането на този процес. Целта на представеното изследване е въз основа на теоретично проучване на теории за мотивацията на учебната дейност да се предложат дидактически технологии за развитие мотивацията на учениците в начална училищна възраст (1 - 4 клас).

Ключови думи: мотивация, учебна мотивация, начална училищна възраст, учебна дейност, дидактически технологии.

При мнозина ученици съществува проблем с успеваемостта, най-често свързан не с работоспособността на детето или с неговите интелектуални възможности, а с рязък спад на интереса към ученето и намаляване на учебната мотивация.

Мотивацията за учене и нейното формиране в училищна възраст можем без преувеличаване да определим като едни от основните проблеми на съвременното училище изобщо. Актуалността на мотивацията в рамките на учебния процес е обусловена от

обновеното съдържание на обучението, от поставянето на задачи, които развиват у учениците начини за самостоятелно получаване на знания и създават познавателен интерес, от формирането на активна жизнена позиция.

В начална училищна възраст по време на учебната дейност се полагат основите на психологическите новости, които характеризират най-значимите постижения в развитието на малките ученици и са фундаментът, който осигурява развитието в следващите възрастови етапи. По тази причина проблемът за изучаване на психологическите особености на учебната мотивация за всеки възрастов етап е много важен.

Проблемът за мотивацията е актуален и в българската, и в чуждата психология. От една страна, защото е необходимо да се приложат на практика психологическите изследвания, които дават реална представа за човешкото поведение, за начините за регулиране на това поведение, особено по отношение на подбудите и тяхната реализация. От друга страна, налице е необходимост от разкриване на връзките между вътрешните мотивационни тенденции при човека към действие за социална детерминация на неговата психика.

В изследванията на чуждите учени е отделено по-голямо внимание на изучаването на мотивите. Направени са многобройни теоретични и експериментални разработки по въпросите на подбудите в човешкото поведение. Изучаването на мотивацията е интензивно в различни области на науката *психология* чрез използването на много и различни методи (Маркова, 1983: 5; Попова, 2012: 9–33).

Гордън Олпорт е представител на персоналистичното направление в психологията. В книгата си „Личност“ той издига тезата за личностния подход към мотивацията на човека. В неговата теория самореализацията на личността се разглежда като първопричина за човешкото поведение. Мотивацията на човека се изразява чрез неговия стремеж напред, към бъдещето, който, от своя страна, повишава нивото на напрежение у личността и тя активно преследва целите и мечтите си, като им се отдава и посвещава.

В теорията на мотивацията Е. Дъфи описва поведението по два начина: чрез неговата насоченост – подход, обща линия на поведение, и чрез неговата интензивност – вътрешна подбуда и активност. При определяне на мотивацията трябва да се излявят активацията и нейната насоченост.

В руската наука експерименталното изучаване на потребностите и мотивите започва А. Н. Леонтиев и неговите ученици – Л. И. Божович, А. В. Запорожец и др. Интересът към проблема възниква у Леонтиев във връзка с неговата работа върху теорията за развитие на човешкото съзнание. В концепцията си ученият отделя като единица на човешкото съзнание *смисъла*, който той определя като отражение в главата на човека на обективното отношение на това, което го подбужда да действа, към това, към което е насочено неговото действие. Следователно характерът на действието на субекта с предмета ще зависи не само от това, което сам по себе си представлява този предмет обективно, но и от това в какво отношение се намира той със субекта, на какви негови потребности отговаря.

Този общ теоретичен извод съвсем естествено съсредоточава вниманието на Леонтиев върху изучаването на мотивите, които придават смисъл на човешката дейност и по този начин влияят на нейното протичане. Експерименталните изследвания, водени от Леонтиев, се провеждат сред деца от предучилищна възраст и имат за цел да покажат как се променя дейността им под влияние на изменението на мотивите, които подбуждат тази дейност.

В резултат от изследванията на А. В. Запорожец е открита и формулирана зависимостта между протичането на мисловните процеси при децата и мотивите за тяхната дейност (Асеев, 1979: 36–38).

Най-дълго време и многобройни изследвания на проблемите за мотивацията на учениците във връзка с учебната дейност посвещава Л. И. Божович и нейният научен екип. При анализа на личностната насоченост са отделени голяма група социални мотиви за получаване на знания и мотиви, породени от самата учебна дейност. Изследвайки отношението на учениците към ученето, Божович и нейният екип установяват, че един от най-

важните моменти, които разкриват психическата същност на това отношение, е тази съвкупност от мотиви, която определя учебна дейност на учениците. Под *мотив* тази група учени разбира вътрешната позиция на личността, стигайки до извода, че един от най-важните моменти, които разкриват същността на ученическото отношение към ученето, е съвкупността от мотиви: „При това под мотиви ние разбираме това, заради което детето учи, което го подбужда да учи“ (Божович, Славина, 1979: 25–28).

В българската психологическа наука по проблемите на мотивацията работи Генчо Пиръов, който определя мотива като подбудителна причина или стимул за постъпките и действията на човек.

В таблица 1 за прегледност и предвид ограничения обем на публикацията са изведени и представени съдържателните акценти в основните теории за мотивите и мотивацията (Попова, 2012: 33).

Таблица 1.

Акценти в характеристиката на мотивацията според съдържателните теории	Автори на теориите
Потребности	А. Леонтиев, Д. Узнадзе, Н. Берлайн, И. Браун, Е. Фром, Кл. Алдерфер, Фр. Херцбърг
Подбуди	К. Обуховски, В. Ковальов, П. Якобсон, А. Файзуллаев, Г. Пиръов
Самоактуализация	Е. Маслоу, К. Роджърс
Хипотетичен конструктор	Х. Хекхаузен, С. Бол
Намерения към бъдещето	Г. Олпорт
Смисъл	В. Франкъл
Градиент на целта	Н. Милер

Според П. Николов, за разлика от подбудите, които не определят насочеността на човека, мотивите са синтез от интелекта, нравствеността, светогледа и убежденията, от ценностите, които определят неговата просоциална или антисоциална насоченост (Николов, 1998: 11).

Не бива да пропускаме интересната класификация на мотивите в началното училище, която предлага Е. Василева. С основание изследователката подчертава, че мотивираността е многопластово и разнокачествено състояние на личността, което се определя от много фактори. Ученикът в началния образователен етап е интелектуално ангажиран в учебния процес и проявява волево усилие само когато вижда смисъл в това, което прави, и когато му е интересно (Василева, 2002: 114).

Представеното (изключително синтезирано) многообразие от съдържателни теории води до обобщението, споделяно и от Л. Десев, че мотивите не могат да се определят само като потребности, нито само като цел или интерес. Те са всичко това заедно, нов начин на тяхното съществуване като неразчленимо цялостно единство (Десев, 2003: 184).

Предмет на изследване са мотивацията и нейната роля в учебния процес в начален образователен етап (1.–4. клас).

Обект на изследване са ученици от първи до четвърти клас.

Целта на изследването е да се открият психологическите особености на учебната мотивация при учениците от начален образователен етап.

За постигане на поставената цел по време на експеримента трябваше да бъдат решени следните **задачи**:

- Проучване на литературата по проблема;
- Провеждане на изследване на мотивите за учебна дейност на учениците от начален образователен етап;
- Количествен и качествен анализ на резултатите от проведеното изследване.

Терминът *мотивация* е по-широко понятие от термина *мотив*. Думата *мотивация* в съвременната психология се използва в две значения – 1) ‘система от фактори, които детерминират поведението’; 2) ‘характеристика на процеса, който стимулира и поддържа поведенческата активност на определено ниво’. Следователно можем да определим *мотивацията* като *съвкупност от причини с психологически характер, които обясняват поведението на човека, неговото начало, насоченост и активност* (Немов 2008: 462–463).

Мотивът е подбудата към извършването на поведенчески акт, породена от системата от потребности на човека и различна степен на осъзнатост или неосъзнатост (Маркова, 1983: 3).

Учебната мотивация е частен вид мотивация, който е включен в учебната дейност (Зимняя, 2008: 224). Формирането на учебна мотивация е сложен процес, който зависи от много фактори и ангажира цялата мотивационна сфера на личността, включително нейното съзнание и самосъзнание. Качеството на знанията, уменията и навиците на учениците зависят от характера и силата на мотивите, свързани с тях. Едни и същи знания са с различно качество, поради придобиването им с различна мотивация. Мотивите на всяка дейност, в това число и на учебната, определят отношението на личността към нея, затова ако мотивите, които движат ученика в дадена ситуация, са осъзнати, той проявява повече енергия и упоритост при изпълнение на поставените задачи (Попова, 2012: 53–54).

Мотивът за учене е насочеността на ученика към различните страни на учебната дейност (Маркова, 1986: 11).

Статията включва две части – кратък теоретичен обзор на проблема за мотивацията и изследване на мотивацията за учене на ученици от начален образователен етап.

Изследването е проведено през учебната 2016/2017 година в Българско неделно училище „Бачо Киро“, Алкоркон, Мадрид, Кралство Испания, преподавател: Емил Павлов Димитров, при следното разпределение на учениците по възраст¹:

Първи клас – възраст 6–7 години (10 човека);

Втори клас – възраст 7–8 години (11 човека);

Трети клас – възраст 8–9 години (8 човека);

Четвърти клас – възраст 9–10 години (9 човека).

Изследването е проведено по метода на писмения отговор на въпроси, а като инструмент е използвана анкетата, защото тя позволява да се обхване по-голям брой ученици. Използвана е т.нар. проактивна методика (незавършени изречения). Методиката за определяне на училищната мотивация е разработена от Н. Г. Лусканова² през 1993 г. и може да се използва на всеки етап от обучението. Анкетата е съставена от 10 въпроса, които най-добре отразяват отношението на децата към училището и учебния процес, както и тяхната емоционална реакция на учебната ситуация.

Използването на незавършени изречения позволява да се изведат на преден план особеностите на емоционалното отношение на учениците към различните компоненти на образователната среда. Методиката може да се прилага индивидуално и в група. В първи, а понякога и във втори клас, докато детето все още не е овладяло в достатъчна степен навика за писане, методиката се прилага само индивидуално, под формата на беседа.

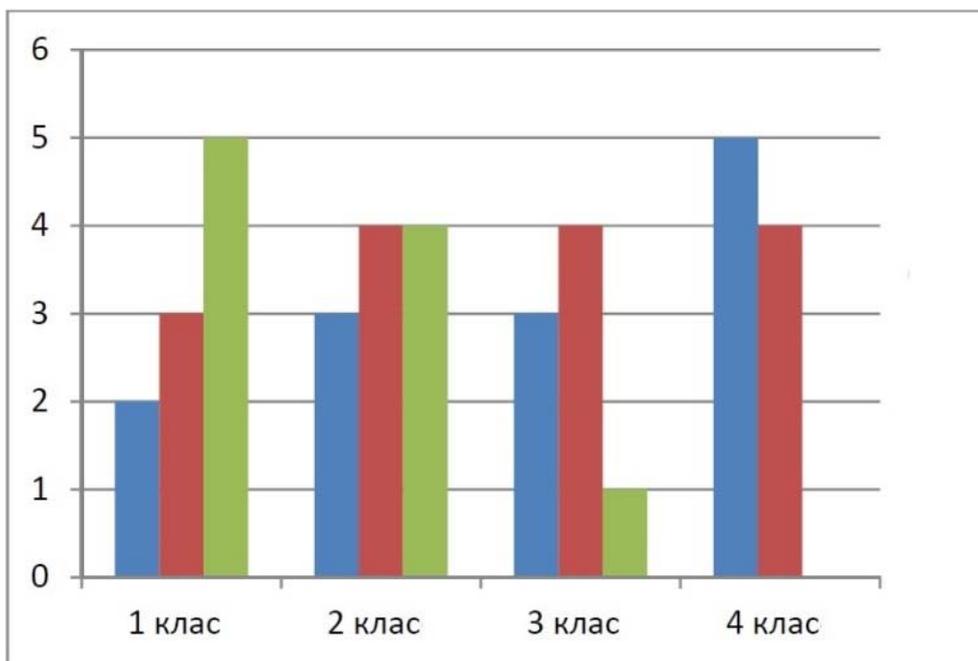
Резултатите (виж *фиг. 1.*) от проведения експеримент по методиката на Лусканова показваха, че от 38 респонденти, ученици от 1.–4. клас (100%):

---

¹ За учебната 2018/2019 година същото изследване се провежда в Първо българско училище „Иван Вазов“ в гр. Арма, Северна Ирландия, от Валентина Иванова Стефанова, начален учител, директор и основател.

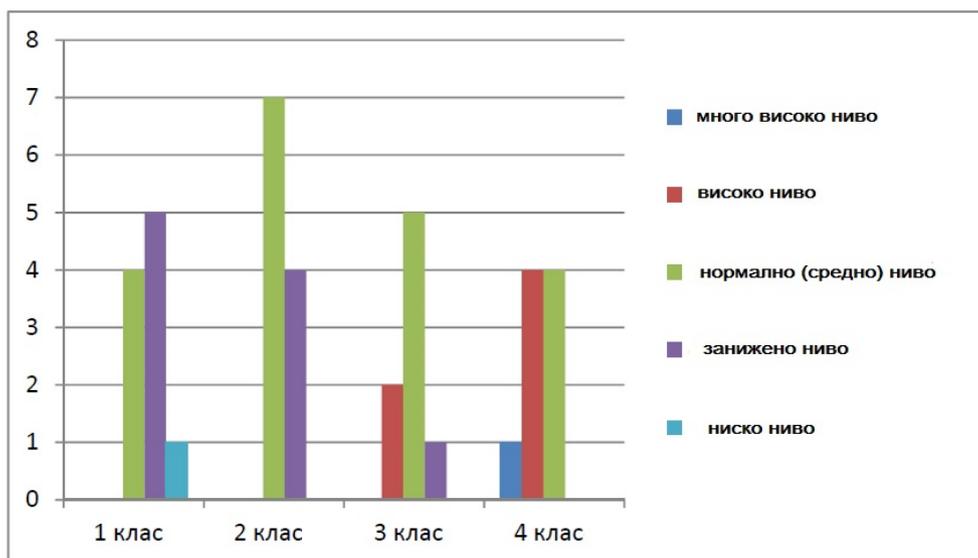
² Искам да изкажа своята благодарност към покойната Румиела Маркова, начален учител в СОУ „Емилиян Станев“ в гр. Велико Търново, на която дължа запознаването си с тази методика (<http://rumielamarkova.weebly.com/>).

- при 13 (34%) е формирано отношение към собствената личност като към ученик, разбира се, това са деца с висока учебна активност (в 1. клас – 2; във 2. клас – 3; в 3. клас – 3; в 4. клас – 5);
- при 15 (40%) е формирано отношение към собствената личност като към ученик (в 1. клас – 3; във 2. клас – 4; в 3. клас – 4; в 4. клас – 4);
- при 10 (26%) отношението към училището е положително, но тях ги привличат повече извънучилищните дейности (в 1. клас – 5; във 2. клас – 4; в 3. клас – 1; в 4. клас – 0).

Фиг. 1.

Използването на проактивната методика/незавършените изречения, както и още няколко методики за изследване на мотивацията в учебния процес на учениците в начален образователен етап, позволи да направим и други обобщаващи изводи във връзка с темата на предлаганата статия, които са визуализирани на *фиг. 2*.

Фиг. 2.

В 1. клас от 10 ученици нормално/средно ниво на учебна мотивация имат 4; занижено ниво имат 5, а един има ниско ниво на учебна мотивация. Във 2. клас от 11 ученици нормално/средно ниво на учебна мотивация имат 7, занижено ниво имат 4. В 3. клас двама ученици имат високо ниво на учебна мотивация, а петима - нормално/средно ниво, само един има занижено ниво на учебна мотивация. В 4. клас от 9 ученици само един има много високо ниво на учебна мотивация, 4 имат високо ниво и 4 имат средно/нормално ниво на учебна мотивация.

В заключение въз основа на проведения експеримент и на теоретичните постановки, представени в началото на публикацията, могат да бъдат формулирани няколко извода за ролята на мотивацията в учебния процес в начален образователен етап (1.–4 клас):

- Първоначално – в 1., а при някои и във 2. клас – учениците изграждат интерес към външната страна на учебния процес и своето пребиваване в училище и едва след това у тях възниква интерес към първите техни резултати като ученици – първите написани и прочетени букви, към оценките, към учителя и съучениците – и на последно място – към съдържанието на учебния процес. Учениците от 1. клас започват своето пребиваване в училище със стремежа да заемат новото си място сред околните, да се осъзнаят като ученическа личност. Не се наблюдава намаляване на мотивацията за учене при учениците в 4. клас.

- В началния образователен етап благоприятен факт е липсата на количествени оценки до 3. клас. В началото на 4. клас се отчита един интересен феномен, който може да бъде определен като „ефект на бележника“, а неговото влияние се запазва през цялата учебна година. Учениците с нетърпение очакват да получат своите първи количествени оценки и нерядко „напомнят“ на своя учител за това. Ако учителят съумее да приложи системата, разработена от Ш. Амонашвили, може да запази положителния ефект от оценяването и по този начин да съдейства за натрупване и развиване на силна мотивация за познавателна дейност.

- В началния образователен етап трудно може да се идентифицира интересът към начина на учене, защото той се проявява по-категорично след 4. клас.

- Обучението в началния образователен етап се реализира на база системата от дидактични принципи, като се акцентира върху принципа за мотивационна осигуреност на учебния процес (Реан, Коломински, 2000: 59). За успешната мотивационна осигуреност важно условие е познаването на съдържателните измерения на мотивите и особеностите на мотивацията в начална училищна възраст.

- Отговорност на училището и по-конкретно на учителя е чрез адекватни на образователните цели технологични подходи да формира у учениците от 1.–4. клас мотивация за пълноценно участие в учебния процес, като по този начин съдейства за повишаване на ефективността на образователния процес.

Литература

1. Амонашвили, 1995: Амонашвили, Ш. Размышления о гуманной педагогике. Москва.
2. Асеев, 1976: Асеев, В. Г. Мотивация поведения и формирования личности. Москва: Мысль, -159 с.
3. Божович, Славина 1979: Божович, Л. И., Славина, Л. С. Психологическое развитие школьника и его воспитание. Москва: Просвещение, -212 с.
4. Василева, 2002: Василева, Е. Детето в началното училище. София.
5. Десев, 2003: Десев, Л. Педагогическа психология. София.
6. Зимняя, 2008: Зимняя, И. А. Педагогическая психология. Москва: Логос, -384 с.
7. Лусканова 1990: Лусканова, Н. Г. Пути психологической коррекции аномалий в развития личности. *Здоровье, развитие, личность*. Москва: Медицина.

8. Маркова, 1983: Маркова, А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. Москва: Просвещение, -96 с.
9. Маркова, 1986: Маркова, А. К. Формирование интереса к учению у школьников. Москва: Просвещение, -192 с.
10. Немов, 2008: Немов, Р. С. Психология. Москва: Владос, -640 с.
11. Николов, 1998: Николов, П. Мотивация на учебната дейност. Благоевград.
12. Пирьов, 1995: Пирьов, Г. Психология и психодиагностика на интелигентността София.
13. Попова, 2012: Попова, Л. Роля на мотивацията в учебната дейност. В. Търново: „Абагар“, -220 с.
14. Реан, Коломински, 2000: Реан, А., Я. Коломинский. Социальная педагогическая психология. Санкт-Петербург.